

Smakprover ur "I mammas fotspår" av Riitta Lundeqvist

Ur kapitlet Avsked

På stationen stod tåget inne och väntade. Det svarta loket ångade. På perrongen och den stenlagda stationsgården myllrade det av människor. Barn som skulle resa och vuxna som skulle vinka av. Reselottor i sina grå dräkter och vita förkläden som delade ut namnlappar och hjälpte barn upp på tåget. Kvinnor som grät och män som såg mycket allvarliga ut. Och barn som var ledsna, allvarsamma, eller till och med lite spralliga, som om de skulle på ett äventyr.

Nu klängde flickorna kring Mirjams klänning. Bara Oili vågade titta fram och se sig omkring. Det var trots allt något spännande som höll på att ske. Men också allvarligt, det såg hon på mamma och pappa. Och på alla andra ledsna barn och vuxna. Ossi stod strax bredvid, blek men lite barsk när han lyssnade på pappas och mammas förmaningar.

- Kom nu ihåg att ta väl hand om dina småsyster, du som är en stor pojke, sa Mirjam. Det var det sista hon sade till honom inför resan, en upprepning av det hon sagt flera gånger tidigare under det senaste dygnet.

Mirjam hade svårt att släppa taget om barnen men till slut måste de lämnas över till de vänliga men stressade ledsagarna. En gråklädd reseledare hälsade leende, tog Aila i famnen och Soile i handen och förde dem alla till tåget. Oili höll hårt i Soiles hand och Ossi gick ett par steg bakom dem. På tåget sattes de på träbänkar bland mängder av andra barn, nästan en hel vagn full. De små resväskorna samlades ihop och bars upp på tåget av en soldat. Oili som fick fönsterplats tittade ut med näsan tryckt mot det svala fönsterglasat. Såg mamma och pappa ledsna stå kvar på perrongen och vinka. Såg mamma ta fram näsduken och torka av ögonen.

- *Äiti, älä jäta minua.* Mamma, lämna mig inte, snyftade Oili, men mamma hörde inte. Salta tårar rann nerför kinderna, nu började hon förstå.

Asser och Mirjam stod länge kvar på perrongen och tittade efter tåget. Sakta vände de tillbaka hemåt, till det barntomma hemmet. I morgon är det dags för ännu ett avsked och sen blir jag alldeles ensam, tänkte Mirjam men vågade inget säga för att inte oroa Asser ännu mer.

Ur kapitlet Ankomsten

En tidig, tidig morgon fördes Oili och syskonen till Centralstationen och sattes på ett tåg på väg söderut. Ett tåg med stoppade säten klädda med randigt sammetsmjukt tyg, fullt med barn som skulle till fosterfamiljer längs vägen söderut i landet, liksom lottor och Röda Korsare. Friherrinnan Hummerhielm följde med ända från Stockholm för att se till att rätt barn hamnade hos rätt mottagare. Med sig hade hon listor på alla mottagarfamiljer och häften med finska ord, siffror och en aftonbön som hon delade ut till dem.

Vid tiotiden, efter en i barnens tycke evinnerligt lång resa med oändligt många stopp,

stannade tåget i Dalhammar, en liten ort i norra Småland. Spåret följde här en smal dalgång med en liten ringlande å i mitten och trädbeklädda berg längs sidorna.

De svenska lottorna pratade svenska, så som de hade gjort hela vägen, och Oili och hennes syskon förstod förstås ingenting. Bara friherrinnan talade lite finska men hon hann bara säga några få uppmuntrande ord till var och en. Emellertid började de nu bli vana vid att inte förstå. Det var bara att följa med när deras väskor lyftes ner från hyllan ovanför bänken och de leddes mot dörrarna. Trötta och tilltufsade barn med små bruna resväskor och lappar om halsen. På stationen stod finklädde tanter och farbröder och lite längre bort en glänsande bil med en vedpanna baktill.

Friherrinnan vände sig till de väntande, pratade med dem, kontrollerade barnens namn och nummer och mottagarnas namn mot sin lista och delade ut det finska häftet till var och en. Sedan klev hon åter på tåget som sakta tuffade vidare mot Västervik.

Hela morgonen hade Ossi suttit tätt intill sina småsysstrar och tagit hand om dem på bästa vis. Precis som pappa och mamma hade sagt att han skulle göra. Nu kom främmande människor och började föra bort flickorna. En haltande kvinna, Berta, som kom att bli Ailas fostermor i fyra år, kom tillsammans med en pojke i Ossis ålder, tog den tvååriga Aila i famnen och gick iväg med henne. Aila skrek men ingen av de vuxna brydde sig. Ossi försökte springa efter Aila och sa att de inte skulle föra bort henne. En kvinna, Malin, som blev Ossis fostermor, kom fram till Ossi och visade honom tillbaka till gruppen.

En man, Arvid, och två kvinnor, Ingeborg och Inga, tog Oili och Soile med sig till den väntande bilen. Ossi försökte hålla fast vid Oili och Soile som båda grät. Hans läpp darrade.

- *Ei saa viedä!* grät Ossi utan att någon verkade bry sig om vad han sa. *Ei saa viedä!*

Malin tog ett hårdare tag om hans hand, sa någonting obegripligt och drog honom med sig åt motsatt håll, i riktning mot hennes hem, någon kilometer ovanför stationen. Ossi vände sig om flera gånger och tittade efter Oili och Soile som fördes till den stora bilen med en gengastank baktill och såg dem köra iväg.

Oili och Soile satt med uppspärrade ögon i baksätet på den stora mörka bilen, tysta, darrande. Inga satte sig bredvid dem. Flickorna höll hårt i varandras händer och såg sig omkring med både rädsla och nyfikenhet. De passerade lanthandeln och mejeriet, körde över en bro. Sedan åkte de förbi en rund tvättstuga som såg ut som ett litet lusthus invid ån mitt i den öppna dalen och därefter svängde de av mot skogen. Efter många backar och kurvor på den dammiga grusvägen mellan träd och åkrar kom de fram till en gård med många fruktträd. Bortom dem låg ett stort vitt hus och där lyftes de ut.

Flera stora flickor, Ingas döttrar, stod och väntade i Valla där Soile skulle komma att bo i fyra år. De tittade nyfiket på de små flickorna som lyftes ur bilen. Som dockor hand i hand, klädda i hängselkjol, blus, kappa och hatt med knytband. Där vid bilen skiljdes flickorna åt. Soile bars in i huset och dörren låstes medan Soile skrek och grät.

Arvid lyfte upp den lika ilsket gråtande Oili, satte henne snabbt i bilen igen. Nu ensam, utan den sista av sina syskon, bredvid Ingeborg, Oilis fostermor.

- *Äiti, äiti!* grät hon efter sin mamma. Äiti var det första finska ord fosterfamiljerna lärde sig

förstå. Ordet upprepades ofta den första tiden i Sverige.

De fortsatte på den smala grusvägen, ytterligare några backar och tvära kurvor, passerade ett par mindre hus. Efter två kilometer kom de till ett fyrkantigt vitrappat hus alldeles intill en sjö, svängde in på en kort allé och fortsatte ända fram till stora entrén på framsidan av huset. Ett ofantligt hus i Oilis tycke. Tårarna rann längs hennes kinder när hon lyftes ur bilen. Hon försökte gömma sig bakom kjolen på Ingeborg, rundare än mamma Mirjam. Ingeborg puffade fram Oili till trappan där två stora pojkar och en flicka stod på rad, och hälsade henne välkommen med ett handslag. Vid middagen fick Oili bekanta sig med ännu en son i huset, den äldste av dem.

Det var juni 1942 och syrenerna blommade.

Ur kapitlet Brevväxling

- "Nu är det 2 år den 4 juni som barnen reste dit till Sverige. Det är nu tredje sommaren som barnen fått vara dit i Ert sköte. Di ha nog sekärt vuxit mycket och blivit starka så vi kan inte riktigt inbilla oss hur mycket di har förändrats under denna tid. Vi äro så tacksamma för allt detta som har kommit till barnens del, jag önskar att Oili på något sätt skulle kunna belöna Er tacksamhet men hon är ännu så liten. Ja nu kom jag här ihåg att tacka för påskkortet som jag fick."

- Det var det som jag skickade till äiti. Hon tyckte om det, avbröt Oili.

- "Och Oili får ni hälsa att om di kommer att vara hur länge som helst så kommer inte mor att glömma henne aldrig. Varje gång Oilis far är hemma så brukar vi alltid prata om barnen hur di nu leker och har det bra där. Vi önskar att vi nu en gång få alla vara tillsammans ännu hela familjen. Oili och Aila brukade alltid säga att de äro mors hjälp och Soile sade att hon är fars hjälp.

Ni frågade vad jag nu brukar sköta när barnen äro borta. Först har tiden gått att få ihop nytt hem det som är så svårt att få allt vad man behöver. Nu är jag på Sunila fabriken på arbete. Nu är det slut med hopp att slippa dit till Sverige att få se barnen, di ge inte papper dit när jag är arbetspliktig. Men jag önskar nu att allt går bra och barnen slipper fort hem.

Jag sänder nu här vårt fotografi kort frågen nu först Oili vem där är om hon kommer ihåg. Så får ni säga åt Oili att far och mor äro glada när Oili kan cykla. Har ni tänkt sätta henne i skolan i höst om ännu krig håller på? Så får jag nu sända mycket kära hälsningar till Oili från Oilis far och mor och till fosterföräldrarna en god sommar och varma ljusa dag ett gott välmående. Önskar mor. En varm omfamning till Oili."

Ur kapitlet Inte bara vardag

Ett år senare fyllde Oili sju år. Ingeborg och Arvid förstod att det nog skulle bli hennes sista födelsedag i Sverige. Även Oili hade hört de vuxna säga att kriget var slut, och äiti hade nyss varit på besök. Hon hade förstått att äiti och isä ville att alla barnen skulle komma tillbaka till Finland men ännu visste hon inte när det skulle ske.

På morgonen väcktes Oili med sång och saftbricka, som alltid när någon fyllde år. På brickan låg ett litet avlångt paket. Det var alltid lika spännande med paket, tyckte hon. Oili kände på det, vred och skakade.

- Ska du inte öppna nu, sa Ernst otåligt. Han visste vad paketet innehöll och ville se Oilis reaktion.

Oili drog av snöret och öppnade.

- Ojjj! Titta!

Oili visade upp den öppna kartongen. I den låg en klocka. Ett riktigt armbandsur med läderarmband! Hon tog upp klockan, vände på den. På baksidan stod något graverat med snirkliga bokstäver.

- Ooo, försökte Oili läsa.

- O B, fyllde Doris i. Dina bokstäver, förstår du.

Oili lyfte klockan mot örat och lyssnade.

- Den tickar!

- Visst! Du ska vara rädd om den. Den måste dras upp varje dag, men det får bara vuxna göra, sa Ingeborg och satte den på Oilis arm.

Ur kapitlet Uppbrottet

En vecka senare kom det väntade och befarade brevet. Den 14 september, stod det i brevet. En sista gång samlades Oili och syskonen i Valla. Bullkalas som avslutning på en viktig epok. Som vanligt med mängder av Ingas godsaker. Men stämningen var sorgsen.

Flickorna skulle skiljas åt för en lång tid. Hur lång visste ingen. Oili och Soile hade fått träffas i stort sett varje vecka under tre års tid. Nu skulle Soile bli ensam, för Aila bodde långt därifrån. Det kändes ledsamt även om hon älskade sina svenska syskon och var innerligt glad över att hon fick stanna kvar.

- Minns ni isä? frågade Oili.

Aila skakade på huvudet.

- Nej, sa Soile, bara äiti.

- Inte jag heller. Bara från fotografiet som äiti skickade, sa Ossi.

Och så åt de lite mer av bullarna och kakorna.

- Jag kunde inte prata med isä när han ringde i julas, sa Ossi sorgset. Jag förstod inte vad han sa.

Saften var god, kaffebrödet likaså, men det var inte festligt alls. Ingen kunde säga något.

Sedan var kalaset slut. Alla tog högtidligt avsked av Oili och Ossi. Och uppmanade dem att sköta sig och vara duktiga i skolan. Och hälsa till både äiti och isä från allihop.

Ur kapitlet Det nygamla hemlandet

Enligt uppgifter från finska riksarkivet kom mamma och Ossi fram till den nya hemorten Sunila i Karhula den 17 september 1945. Det noterades också att de då hade varit i Sverige

i tre år och tre månader. I december samma år skickades ett fattigdomsintyg till Barnflyttningsskommittén och därmed slapp mina morföräldrar att betala återföringsresorna.

Det okända i Finland började med farbrodern som körde hem dem från stationen. Så småningom förstod de att han var min morfars svåger, den enda i släkten som ägde ett motorfordon.

Mamma säger att det var hemskt att komma hem till Finland. Hon och Ossi kom till ett hem som inte kändes som deras. Till en helt finskspråkig omgivning, till föräldrar som de inte kunde prata med. Den nya lägenheten hade mormor skaffat efter att deras hus på ön Tiutinen brunnit ner två år tidigare.

Husen i området, som låg några kilometer från det gamla hemmet, var tjänstebostäder för arbetare på Sunila fabrik. Där hade mormor arbetat under kriget och där hade morfar börjat efter kriget.

Huset låg på gångavstånd från den sulfatluktande fabriken. Tre gamla tvåvåningsträhus: det gula Pappila, som betyder Prästgård, det röda Rauha, Fred, och det gula Siperia, Sibirien. Mammans familj bodde i Pappila, det minsta huset. De hade ett rum och ett stort kök. När morfar jobbade nattsift och behövde sova dagtid fick alla hålla till i köket, tysta. Ändå bodde de större än husets sex övriga familjer, som trängdes i spiselrum. Bara en niobarnsfamilj hade större lägenhet.

För uppvärmning stod vedspisen i köket och kaminen i kammaren, vattnet fick bäras in och ut. På berget fanns en separat byggnad för utedassen, med eget bås för varje familj. Ett föreningshus, bibliotek och pojkarnas yrkesskola låg i samma område. Men till gemensamhetsbastun och tvättstugan hade de en kilometer att gå längs en liten skogsväg. Liksom till affären.

Det svåraste för mamma och Ossi var nog ändå att komma hem till föräldrar som de inte kände. Visserligen hade de träffat mormor ett halvår tidigare, men de kände henne inte på djupet. Morfar var mest begreppet "isä" för dem, men kändes inte som pappa. Mormor var hemmafru igen. Hon var en pratsam och gladlynt person som inte lät några språksvårigheter bekomma henne. Hon pratade på och gestikulerade. På det sättet blev hon snart bekant med sina barn igen.

Värre var det med morfar. Mamma och Ossi hade inte sett honom på över tre år, han arbetade skift och var för övrigt en ganska tystlåten person. Han måste rimligen ha känt sig utanför. Han plockade bär, gjorde kvastar och rotborstar, skötte om skidor och cyklar, lagade skor, tjärade roddbåten och mycket annat praktiskt. Han tog med barnen på roddturer och till skogen där de plockade bär och fick lära sig konsten att göra bastukvastar. Men hans barn kom honom inte nära.

Ur kapitlet Återseenden

Äiti Mirjam ordnade med passet och några dagar senare fick Oili följa med och hämta det på kommunkansliet, där även ransoneringskortet delades ut. De tog bussen till torget i Karhula, därifrån var det bara en liten bit att gå till kansliet som låg i ett trähus strax ovanför

älven.

Äiti åkte med Oili till Åbo. Tågresan var lång och tröttsam, men den här gången var i alla fall äiti med. På ett ställe beordrades alla att dra för gardinerna för ingen fick se det område som arrenderades av Sovjet. Det kändes obehagligt. Tänk om jag skulle glutta lite genom glipan och det just då stod en ryss utanför och såg mig. Skulle jag hamna i ryskt fängelse då? tänkte Oili i sina skräckfyllda fantasier.

I Åbo hamn skiljdes de igen. Oili gick ensam uppför trappan till båten och letade sig vidare till soldäck. Hon stod vid relingen och vinkade till äiti nere på kajen. Oili kände hur det rev i henne. Just i den stunden var hon inte glad åt resan. Äiti stod kvar och vinkade så länge båten syntes.

Oili blev kvar på däck, ensam på en träbänk hela natten. Hon kände inte till någon annan möjlighet, vågade inte utforska båten eller fråga någon. Visste bara att föräldrarna inte hade råd med en hyttplats till henne. Hon åt en smörgås ur sin medhavda matsäck, vek in benen under sig, lade sig sedan på bänken med väskan som huvudkudde, drog kappan tätare om sig och somnade. Vaknade efter en stund och satte sig upp. Somnade sedan sittande och vaknade på nytt. Illamående.

Ur kapitlet Reflektioner

Av de fyra syskonen var det mamma och moster Soile som kom att ha mest och närmast kontakt med sina svenska familjer. De levde länge med två familjer, en finsk och en svensk, vilket berikade deras liv. Men det klöv också tillvaron i två delar som inte alltid var lätta att förena. Det fanns identitetsproblem som de än idag ger uttryck för.

Mamma funderade mycket över var hon hörde hemma, Sverige eller Finland. När hon var sexton hade hon tänkt bosätta sig i Sverige, då vägde den svenska sidan tyngre. När hon hade bildat egen familj och jag var tre år gammal flyttade vi till Sverige. Det var visserligen på pappas initiativ, men det var inte omöjligt att han var inspirerad av mammas positiva berättelser. En tid bodde vi till och med i samma trakt som mamma bott i som barn.

Två år stannade vi i Sverige, men vi återvände till Finland efter att mormor dött och mammas hemlängtan blivit för stark. Först då fann hon sig riktigt tillrätta i Finland. Först då kände hon att Finland var hennes hemland.